

Da krigen kom til Grythe

■ Ole Øksne

Gårdbruker Ole Øksne (1916–2013) skrev i år 2000 ned sine minner fra det som hendte på familiens gård, Grythe i Vardal, 21. april 1940, da tyske invasionsstyrker tok seg fram gjennom Vardal på veg nordover. Vel nede fra Vardalsåsen ble de møtt av motstand fra norske soldater som skjøt mot dem. Da motstanden ble for stor, flyktet mange med tyskerne i hælene nedover bygda og gjemte seg på ulike steder. Her er Ole Øksnes egen beretning av hva som hendte på gården denne krigsvåren.

Når dette skrives, er det 60 år siden hendelsene jeg skal fortelle om. Jeg tenker på den siste verdenskrigen. Den begynte riktig nok i 1939, da Hitlers styrker rykket inn i Polen 1. september. Året etter fikk også Norge føle den tyske krigsmaskinen. Ja, selv Vardal kom opp i krigshandlinger med trefninger ved Bråstad bru, Mustad gård og Tobru.

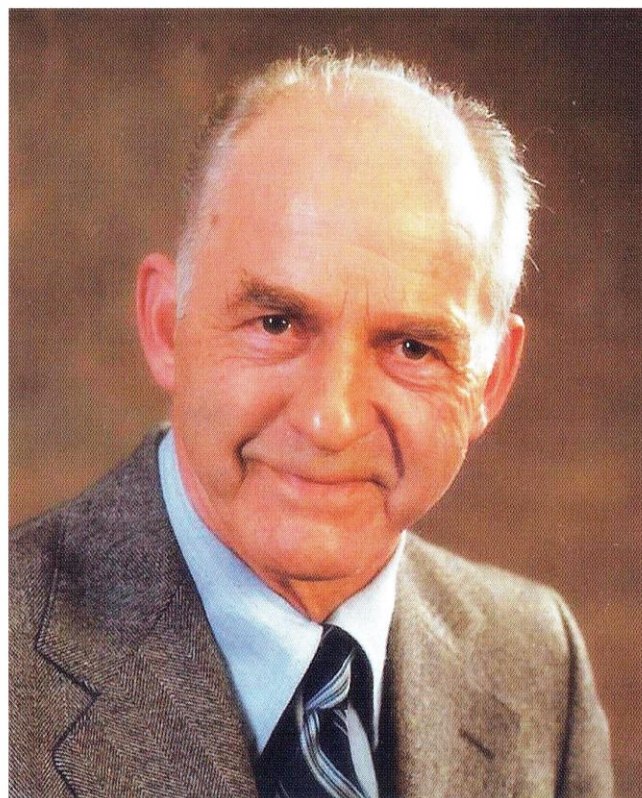
Også hos oss på Grythe kom det tyske militære. Det var på formiddagen 21. april i 1940. Denne dagen glemmer jeg aldri så lenge jeg lever, selv om noen enkeltheter er blitt borte med åra. En medvirkende årsak til at minnet om denne dagen er så sterkt, er nok at mor hadde bursdag og fylte 55 år.

Tyskerne kommer!

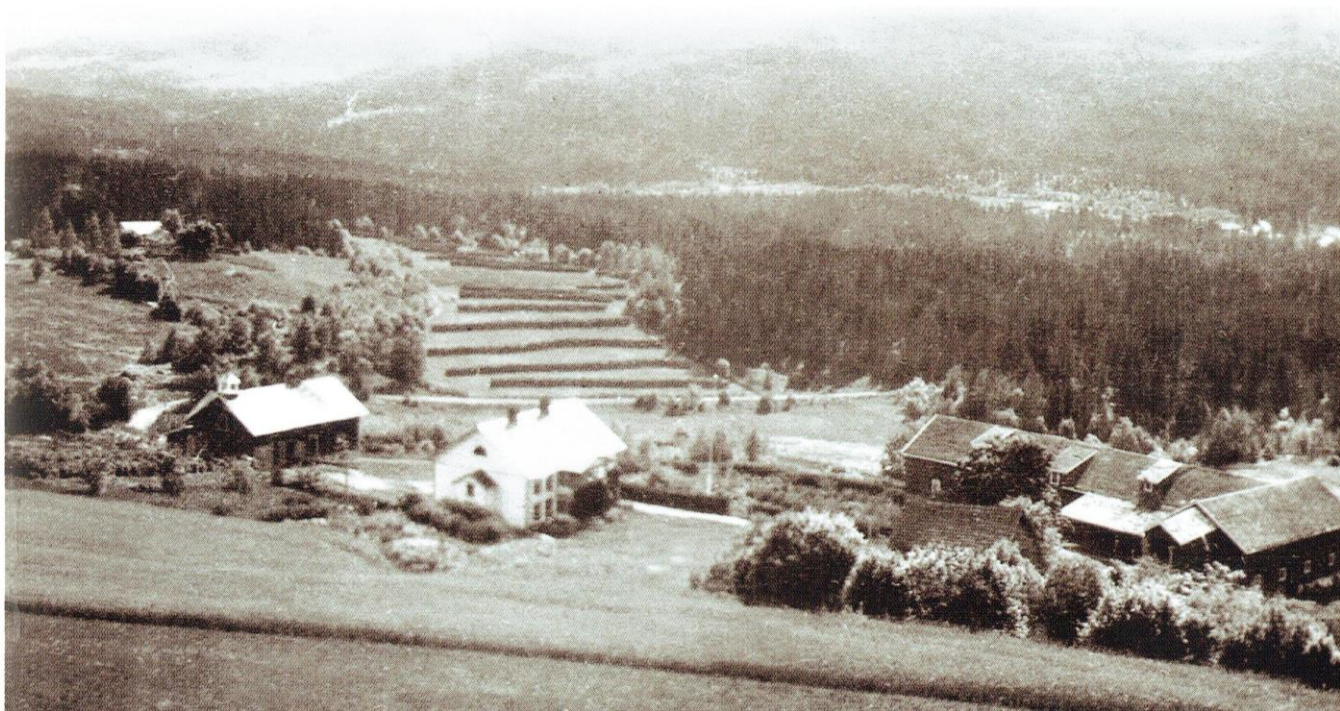
Norge ble overraskende okkupert av tyskerne, som marsjerte inn i Oslo 9. april. Landets forsvar og forsvarsevne var i elendig forfatning. Det ble likevel ydet en heltmodig innsats mange steder i landet den nærmeste tiden. Kongehuset og regjeringen flyktet, først nordover, senere til England. Kringkastingen og avisene ble etter hvert overtatt av tyske eller nazistiske interesser, Quisling og hans sympatisører fikk mer makt. Situasjonen var uklar

og usikker, ryktene svirret og det gikk mange rare historier.

Tyskerne opererte på flere fronter rundt om i landet, og vi forsto at de kom stadig nærmere Gjøvik-området. Mange evakuerte til andre steder de trodde var tryggere, særlig dro folk

Ole Øksne hos fotografen 15. mars 1982.
Foto: Privat.

Gården Grythe fotografert fra Pinnschaugen på 1940-tallet av lærer Anne Marie Hensrud, som underviste på Haug skole. Foto: Privat.

fra byene og tettstedene ut på bygdene. Dagen etter tyskerne kom til Oslo, gikk det rykter om at byen skulle bombes. Da var det mange som reiste vekk. Til oss på Grythe kom det to Oslo-damer, fjerne slektninger forresten; Kari Pedersen (mor til Victor Borg) og hennes søster Rosa Nilsen.

Ellers hadde vi evakuerte fra Hunndalen, kontorsjef i Toten Cellulosefabrikk, Aasmundrud, med kone og sønn. Fra Gjøvik, banksjef Beck med kone, sønn og datter. Disse bodde hos oss i mange dager. Dessuten var det et par fra Gjøvik og noen fra Tobru som kom og reiste et par ganger. Beck og Aasmundrud måtte på jobb hver dag. Beck, som hadde problemer med beina kjørte jeg flere ganger med hest og kjerre eller slede, når føret var dårlig, til eller fra jobb. En dag spurte han om jeg ville ha en revolver! Det var et flott våpen i pent etui med patroner til. Betingelsen var å gjemme den godt til krigen sluttet. Jeg syntes det var en fin gave og med mye besvær tok jeg meg inn i gjødselkjelleren under det gamle fjøset og gjemte våpenet inne i den breie stein-

muren. Et par dager senere angret han seg fordi han var redd for at jeg kunne få ubehageligheter med å oppbevare revolveren, og ba om å få den tilbake. Noe skuffet måtte jeg grave den fram igjen.

Krigen kommer nærmere

Enkelte dager reiste det norske militære forbi her. En kveld kom det et norsk kompani som ville overnatte. Noen av dem skulle få ligge i kirken. Jeg ble med dit og låste opp. Far var kirkeverge og hadde nøkkel. Da jeg kom hjem sent på kvelden, hadde de andre soldatene tatt plass og lå tett i tett på gulvet i tre rom i første etasje. Jeg måtte faktisk trå over dem for å komme til andre etasje. Alle var slitne og trøtte og sov like godt. Bare to var våkne og sto vakt utenfor.

Vi hørte etter hvert at norske styrker var i kamp med tyskerne. Elverum ble bombet, og det var kamper ved Stryken og Bjørgesæter. Engelske styrker skulle gå i land for å hjelpe de norske. Vi følte vel at faren kom nærmere og at noe snart ville skje.

*Ole Øksne sammen med foreldrene Martha og Torgeir, fotografert en gang midt på 1930-tallet.
Foto: Privat.*

Tidlig på morgenen den 21. april, jeg tror det var en søndag, skjønte vi at det var kamper ved Mustad gård. Vi hørte skuddene og svart røyk veltet opp over Mustadroa. Vi drøftet hva vi skulle gjøre. Det var enighet om at alle måtte kle seg godt og gå ned i kjelleren. Vi visste ikke hva som kom til å hende. Men skulle huset bli skutt i brann, hadde vi mulighet til å komme ut derfra, da det foruten kjellerlem og trapp opp, også var dør ut i det fri.

Kjelleren ble brukt som matkjeller, men var noen år tidligere også brukt som kjøkken. Derfor var det en stor vedkomfyr der som vi kunne fyre i. Ellers hadde vi langbord med krakker og noen stoler å sitte på. På den ene siden var kjelleren delt med en enkel bordvegg og med dør til en potetkjeller. Der hadde vi

nylig sortert ut settepoteter som sto i store kasser.

Alle fikk satt seg på et eller annet vis. Det var temmelig trangt. Jeg mener det var noen og tjue av oss som var samlet der. Alle var stille og mer eller mindre redde, vil jeg tro. Far og jeg gikk annen hver tur opp om kjellerlemmen til første etasje for å se om det var noen forandringer, ute eller inne. Det hørtes skudd og flydur og vi så hus kom i brann langs hovedvegen mot Tobru. Tankene kretset rundt hva som ville skje. Vi tenkte nok mest på brann.

Som før fortalt hadde mor bursdag, og hun serverte kaffe og kaker, og hadde bakt en svær kringle til dagen. Dette syntes nok alle smakte godt og det hjalp litt på stemningen. Kari Pedersen reiste seg, gratulerte mor med dagen

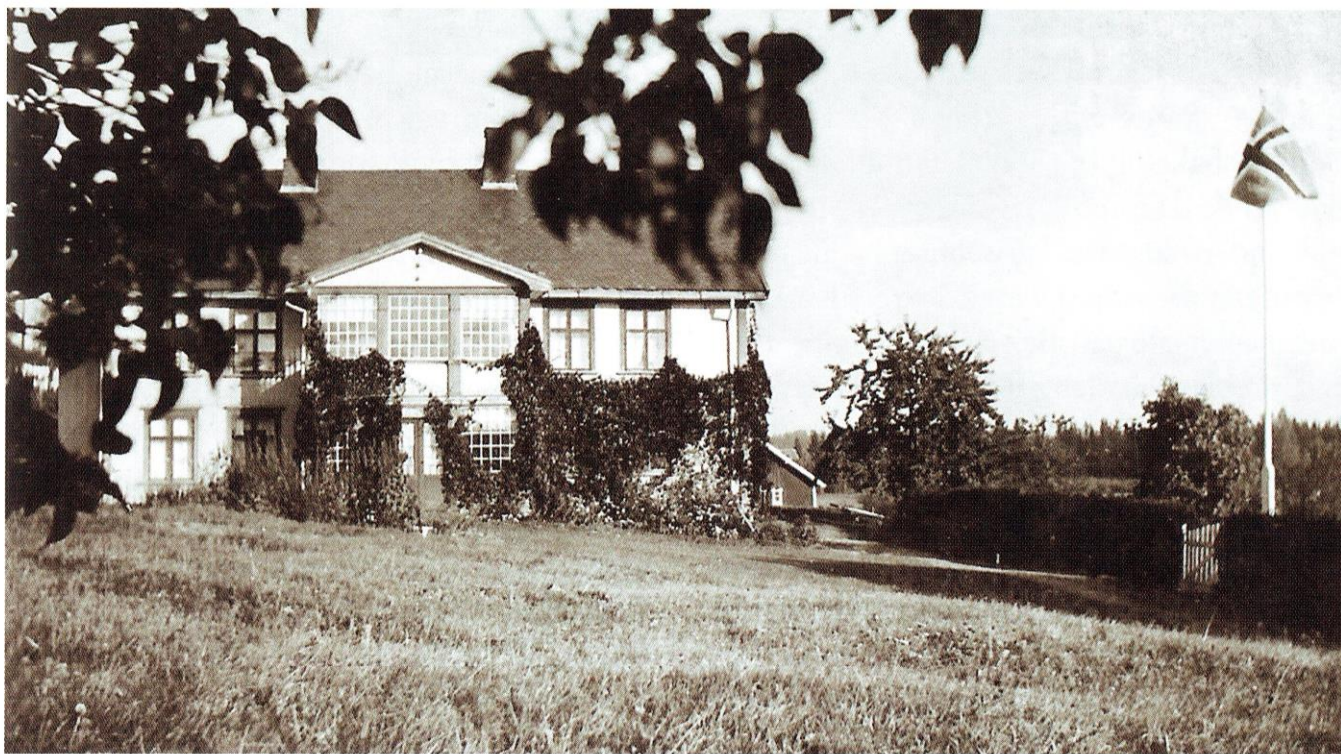
og holdt en liten andakt om tro og håp i en farefull situasjon. Så sang vi «Gud signe vårt dyre fedreland». Til slutt reiste alle seg og ba «Fader vår». Verken før eller senere har jeg hørt «Fader vår» blitt bedt med slikt alvor og inderlighet.

Plutselig hørte vi skudd og leven over oss, og omtrent samtidig ble kjellerlemmen åpnet. To norske soldater med gevær og utstyr kom stupende nedover trappa. Dette ble en ny situasjon og det verste som kunne hende oss som sivile. Disse to var ganske forstyrret og bare kastet seg ned på gulvet. Samtidig hørte vi noen løpe over gulvet over oss. Nå var gode råd dyre. I en fart fikk vi hivd soldatene med utstyr inn i potetkjelleren mellom noen potetkasser og ba dem holde seg i ro. Det var forøvrig temmelig mørkt der. Bare minutter senere ble kjellerdøra slått opp, og der sto to tyske befal med geværmunningen pekende mot oss. De virket svært opphisset og brølte en hel del på tysk og gjentok ustanselig: «Hvor er de norske soldatene?».

Ja, hvorfor kom det både norske og tyske soldater inn hit? Det viste seg senere at da slaget ved Mustad var over, dro hovedstyrken av tyskerne om Tobru til Gjøvik, men noen gikk om Ålsted til kirken og ned Grytbakka. Da de var litt ovenfor stabburet, var det siste norske laget på rundt 10 menn som trakk seg fra Tobru, kommet oppover til vegskillet vårt. De løste antagelig noen skudd mot tyskerne og sto bak en svær lønn som den gang sto ved vegkanten. Så stakk de over gårdsplassen og noen fór igjennom huset vårt, blant annet de to i kjelleren. Det var vel ikke så rart av tyskerne skjøt etter dem og senere trodde at noen kunne ha gjemt seg i huset da de kom så langt.

Tyskere slo seg til i huset

Men tilbake til oss i kjelleren. Etter å ha saumfart rommet vi oppholdt oss i, åpnet tyskerne døra til potetkjelleren. Nå trodde vi vår siste time var kommet. Men heldigvis så de ikke de to bak kassene. Så ble vi beordret ut og oppover vegen – huset skulle brennes! Det var

Hovedbygningen på Grythe slik den så ut under krigen. Den ble senere ombygget. Bildet er tatt på 1950-tallet. Foto: Privat.

Tobakk var en inntektsbringende attåttnæring under krigen. Her står Ole Øksne i tobakksåkeren sommeren 1944. Tobakksplanter fra fire mål ble høstet og solgt til en tobakksfabrikk i Oslo. Foto: Privat.

mange tyskere rundt på gårdsplassen. Vi skulle gå sakte og i samlet flokk. Jeg husker blant annet Rosa Nilsen, en dame i 60-års alderen, stor og tung og som brukte to krykker. Beina hennes var svært vonde og det gikk smått framover. Så ny tyske ordre; vi ble anropt, vi skulle tilbake og inn i kjelleren igjen. Jeg vet ikke alt de da foretok seg, men alle husene ble nok undersøkt nøye. I grisehuset hadde de satt opp dører så en purke med åtte – ti små grisunger rotet ute på ville veier.

Tida ble på ny lang for oss i kjelleren, og vi lurte på hva som som foregikk og som skulle skje? Noen trodde de skulle brenne ned huset med oss i kjelleren. Langt om lenge ble døra åpnet igjen. Vi kunne få gå samlet opp i huset, men måtte holde oss innendørs. Bare far fikk lov til å gå i fjøset. Vi hadde den gang altan, en glassveranda i to etasjer mot vegen. I første etasje plasserte fire tyske offiserer seg og forlangte mjølk og smørbrød. Det fikk de. De hadde nok roet seg noe nå, men var høyrøstet

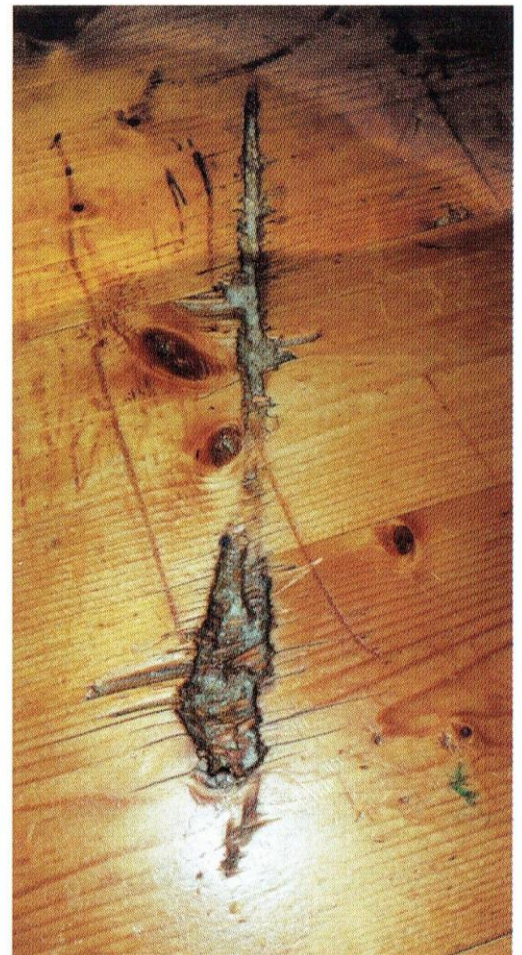
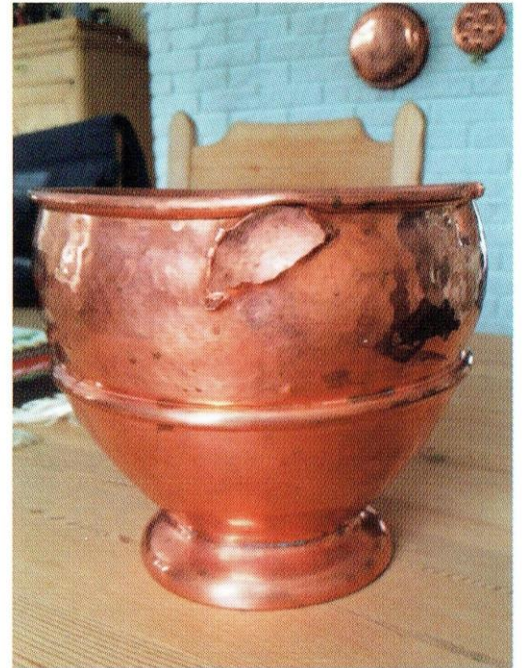
og dominerende. Beck og Aasmundrud, som var dyktige i tysk, pratet litt med dem.

Vi hadde kledd oss godt med varme, tjukke jakker da vi satt i kjelleren. Jeg hadde vært i andre etasje og skiftet litt og kom ned trappa der tyskerne satt. De fór da straks på meg, da de trodde jeg var norsk soldat omkledd til sivil. Heldigvis for meg var Beck og Aasmundrud der og gikk god for at det ikke var tilfelle. Jeg har heller ikke avtjent noen verneplikt. Det året jeg skulle ut i det militære fikk jeg en alvorlig sykdom som legene ikke skjønte hva var. Det begynte med influensa og jeg var sengeliggende i mange uker, med svært høy feber og voldsom hodepine. Dette var før penicilinens dager. De kalte det indre blodforgiftning til slutt. Hele organismen ble så redusert at jeg ble kjent udyktig til det militære. Men dette var et sidesprang.

Fangemarsjen til Lindbakken

Tyskerne på verandaen satt med kikkerter og speidet. Plutselig ser de to skiløpere borte på jordet. De løp ned til låvebrua og ropte til dem. De ble nøye undersøkt, og det viste seg at den ene av skiløperne hadde et par riflepatroner i vindjakkelommen. Guttene ble tatt med i det fangetoget av sivile som måtte marsjere herfra til Gjøvik. Det var seks av disse som ble tatt ut og skutt ved Lindbakken. Jeg kan takke Beck og Aasmundrud for at jeg slapp å bli med på den marsjen.

Men tilbake til de to norske militære som vi fikk gjemt i potetkjelleren. Ut på ettermiddagen dukket de opp om kjellerlemmen. Da hadde motet tatt seg opp betraktelig. De spurte hvor tyskerne var, for nå skulle de skytes! De tyske offiserene satt fortsatt på verandaen. Vi befalte dem ned i kjelleren igjen og sa vi skulle gi dem sivile klær og beskjed om når det var forholdsvis trygt for dem å dra videre mot Mjølstad. Det ordnet seg snart, for tyskerne forsvant, og det lå bare igjen noen

*Dette bordet i stua på Grythe fikk en lang rift etter at ei geværkule gikk gjennom et stuevindu, gjennom ei kobberurne og skar seg over bordplata.
Foto: Torgeir Øksne.*